

In memoriam Prof. Dr. Osmund Schreuder

Jan Sloot*

Piet Schreuder was als jongeman ingetreden bij de Franciscanen, hij kreeg daar de kloosternaam Osmund, en is die naam zijn leven lang blijven dragen. Hij studeerde filosofie en theologie bij de Franciscanen in Nederland, en na zijn priesterwijding in 1951 kreeg hij de opdracht om sociale en politieke wetenschappen te gaan studeren in Nijmegen. (Persoonlijk had hij een voorkeur voor exegese, maar de overste beslistel). In 1953 slaagde hij voor het kandidaatsexamen. In datzelfde jaar vertrok hij naar Frankfurt om daar verder te studeren bij de groten van die tijd zoals Adorno en Horkheimer. Dat hij uit Nijmegen wegging was niet zonder reden. De sociologie was in die jaren in Nijmegen een puinhoop: van de twee hoogleraren was er één, Zeegers, directeur van het KASKI, bijna nooit aanwezig, en de andere, Oldendorff, die het allemaal alleen moest opknappen, vertrok tenslotte naar Eindhoven. Zoals Schreuder later zelf zou schrijven: “de Nijmeegse sociologie was in het jaar 1957 een zwevende geworden tussen zijn en niet-zijn”.¹

Over zijn studie in Frankfurt is niet veel bekend, maar wel vertelde hij eens dat hij het eindeloos gefilosofeer van Adorno op den duur zat was. Daarvoor was hij te zeer een empiricus. Hij keerde in 1957 naar Nijmegen terug om daar in 1958 zijn doctoraal te doen. Daarna vertrok hij weer naar Frankfurt als medewerker bij het Institut für Sozialforschung. Daar was hij o.a. bezig met een studie over de onkerkelijkheid. Dat resulteerde in het proefschrift waarop hij in 1962 promoveerde in Nijmegen: *Kirche im Vorort. Soziologische Erkundung einer Pfarrei*. Het was een onderzoek naar kerkelijkheid en onkerkelijkheid in een voorstad van Frankfurt. De studie paste in de lijn van onderzoek naar kerkelijkheid zoals die in Nederland door het KASKI bedreven werd, maar had een sterkere theoretische basis, en was gebaseerd op een 200 interviews die hij persoonlijk had gehouden. Hij vertelde later dat toen hij zijn tekst aanbood aan zijn promotor Leemans, hij de opdracht kreeg er nog een inleidend hoofdstuk over de kerk als systeem, in de lijn van Durkheim, aan toe te voegen. In zijn oratie van 1964 sprak Schreuder zelfs van “een bekering van een Weberse actietheorie naar een meer Durheimiaanse visie van het sociale systeem”. Of het een diepgaande bekering is geweest valt te betwijfelen. Zijn voorkeur voor Weber heeft hij nimmer opgegeven.

---

* Jan Sloot is oud-student, oud-huisgenoot van Osmund.

In 1964 werd hij in Nijmegen benoemd tot lector in de godsdienst- en pastoraalsociologie. Hij begon met een programmatische openbare les over *Het professioneel karakter van het geestelijk ambt*. Hierin betoogde hij dat het geestelijk ambt, met name de r.k. priester door de emancipatie van het katholiek volksdeel aan status had verloren; wil dit ambt zijn aantrekkelijkheid behouden, dan was professionalisering, deskundigheidsbevordering, specialisatie, concentratie van het seminarieonderwijs, radicale aanpassing van dit onderwijs enz. geboden. De oprichting van de afdeling pastoraaltheologie, waaraan Schreuder actief deelnam, was daarvan een voorbeeld.

In de jaren zestig was Schreuder volop bezig met kerkelijke vraagstukken. Het was de tijd van de grote veranderingen, door het Vaticaanse Concilie in gang gezet, en in Nederland geestdriftig overgenomen. Schreuder schreef veel, in Duitsland en in Nederland. Zijn *Gedaanteverandering van de kerk* (vertaling van het Duitse *Gestaltwandel der Kirche*) is hiervan een samenvatting. Ook in het grote onderzoek naar de opvattingen van de Nederlandse priesters over het celibaat en andere kerkelijke vraagstukken had hij een groot aandeel. Het tijdschrift *Social Compass* kreeg mede onder zijn leiding een nieuwe impuls.

Het einde van de jaren zestig/begin jaren zeventig vormen een keerpunt in zijn leven. Professioneel betekende het dat hij voorzitter werd van de Sociale Faculteit, met alle problemen van dien. Veel tijd voor wetenschap bleef er niet over. Eerst moest de toenmalige subfaculteit voor pedagogie weer in orde gebracht worden. Daarna volgde de sociologie die in 1970-1972 in crisis verkeerde door opstand van studenten, onenigheid onder de staf, ineffectief onderwijs, gebrek aan onderzoek enz. Schreuder werd gevraagd om de leiding op zich te nemen. Voordat hij daarop in ging, stelde hij een uitgebreide nota met heldere voorwaarden op. Het werd niet met gejuich begroet, integendeel. Maar Schreuder hield voet bij stuk, het was "stikken of slikken". Hij eiste dat de samenvatting, die hij als de "tien geboden" betitelde, minstens door 80% van de staf moest worden ondertekend, anders ...Er was geen alternatief, dus gingen staf en studenten mokkend akkoord en keerde de rust na jaren van acties, protestvergaderingen, bezettingen e.d., voorlopig terug.

Maar ook zijn persoonlijk leven nam een keer. Hij nam meer afstand van de kerk en de franciscaanse gemeenschap. Misschien is zijn artikel over *Die deprivierte Mitte*² wel de duidelijke cesuur: het behandelt de opkomende protestbeweging van de ontwikkelde katholiek in Nederland die zich in de kerk niet meer thuis voelt. Tevens maakte Schreuder zich in die tijd los van de theologische faculteit waar hij nog een functie vervulde; Bert de Loor werd hierin zijn opvolger. Schreuder richtte zich naast zijn bestuursfunctie zoveel mogelijk op de godsdienstsociologie. Zijn aandacht verschoof – in de lijn van de ontwikkelingen van het vak – van kerkelijke zaken naar brede culturele aangelegenheden. De studie van *The social construction of reality* van Berger

en Luckmann, onderwerp van het werkcollege van 1972, was mede aanleiding om de naam van de vakgroep te verbreden naar godsdienst- en cultuursociologie. In dat jaar besloot Schreuder ook zijn priesterambt neer te leggen en de franciscaner orde te verlaten.

Het voorzitterschap van het sociologisch instituut duurde tot 1976, en was een zeer moeilijke tijd, met studentenprotest en bezetting, onenigheid bij de staf en soms onvoldoende steun van het universiteitsbestuur. Het bestuur onder voorzitterschap van Schreuder struikelde tenslotte over kwesties van personeelszaken en personeelsbeleid. Voor Schreuder was toen de maat vol. Hij stelde zich niet meer beschikbaar voor bestuurlijke zaken, en kreeg als beloning voor al die jaren dat hij als bestuurder geen onderzoek had kunnen doen vrijstelling van onderwijslasten. Dat gaf hem de ruimte, en hij heeft zijn kans gegrepen. Het eerste grote project was *Secularisatie en ontzui-ling in Nederland (SON)*. Het was een nationaal survey, uitgevoerd in 1979. Het hoofddoel was om uitgaande van het begrip zingeving, de verschillende levensbeschouwelijke interpretatiemodellen in de Nederlandse samenleving te beschrijven, zowel de kerkelijke als de onkerkelijke, de christelijke en de niet-christelijke. Dit onderzoek, en ook de vervolgonderzoeken, werden uitgevoerd door het “driemanschap” Felling, Peters en Schreuder. Bert Felling was de man voor de dataverzameling en de methodische verantwoording, Jan Peters zorgde voor de data-analyse, de schaalconstructies en de voorlopige conclusies, en Schreuder was de man voor de theoretische achtergrond, de literatuurstudie, en schreef de eindrapportages. Het bleek een vruchtbare samenwerking te zijn. Het onderzoeksverslag, o.a. gerapporteerd in het *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* werd in Duitsland bekroond. De onderzoeksgroep werd later uitgebreid, veranderde de naam in SOCON (*Sociale en Culturele Ontwikkelingen in Nederland*), en deed in 1985 een vervolgonderzoek, met een gedeeltelijke herhaling in 1990. De resultaten werden neergelegd in een groot aantal boeken, artikelen en rapporten. De bibliografie van het gehele project³ omvat 25 boeken, 16 dissertaties (waarvan Schreuder meestal promotor of co-promotor was), en meer dan 300 publicaties in nationale en internationale tijdschriften en conferenties. Vooral het klimaat van rustig wetenschappelijk werk te kunnen verrichten, gesteund door vakgenoten, en niet gehinderd door allerlei ideologisch gekleurde discussies was voor Schreuder een verademing. Hij schreef veel (en goed!), naast de rapportages van het onderzoek o.a. een studie naar sociale bewegingen, over mediterende Nederlanders, de Limburgse cultuur enz. Het SOCON-onderzoek laat ook de ontwikkeling van de godsdienstsociologie zien. In de woorden van Schreuder: “the age of “structural” religious sociology has passed and in its place the approach of an open cultural sociology or a sociology of knowledge has arrived.” Het is de laatste zin uit het laatste rapport dat hij schreef.⁴

In 1991 nam hij afscheid van zijn professoraat, (maar niet van de universiteit) met een rede “*In de waarheid ligt het heil*”, over de functie van de universiteit voor maatschappij en persoon. Dit was tevens het begin van zijn vierde fase als wetenschapper, nu als historicus. Hij schreef een boek over de geschiedenis van de universiteit van Nijmegen.⁵ Zijn laatste jaren besteedde hij aan een terugblik op de sociologiestudie in Nijmegen, in 2003 gepubliceerd onder de titel: *Argonauten aan de Waal. Sociologen en het gulden vlies*. Het is een soort reisverslag van het reilen en zeilen van de Nijmeegse sociologie. Dat de auteur er zelf een groot aandeel in had, maakte het een gewaagde onderneming. In hoeverre werd het een *oratio pro domo*? Maar Schreuder bleef zijn vertrouwen in empirisch onderzoek ook hier trouw, en probeerde zo objectief mogelijk, met steun van vele documenten, de geschiedenis te schetsen. Zijn eigen rol wordt eerder onderbelicht, zijn emotionele betrokkenheid blijft onzichtbaar.

In 2006 overleed hij op 82-jarige leeftijd in Kleef, waar hij sinds 1972 woonde, samen met, zoals hij schreef “zijn “Göttergattin” Helene die....met echte Frankfurter nuchterheid en milde humor feilloos haar rol wist te vinden naast degene aan wie in de wildste jaren een Jasonpositie (bij de tocht der Argonauten) was toebedeeld”. (*Argonauten aan de Waal*, p.8).

Als godsdienstsocioloog kan Schreuder gerekend worden tot een van de grootsten in Nederland. Niet enkel het aantal publicaties en proefschriften dat onder zijn leiding tot stand is gekomen, getuigt daarvan. Ook in theoretisch en methodisch opzicht heeft hij de godsdienstsociologie uit het slop van de kerksociologie gehaald. Zij die hem van nabij hebben meegemaakt, zullen zich hem blijven herinneren als een toegewijd wetenschapper, volstrekt betrouwbaar, kritisch maar ook zeer hulpvaardig voor wie hem nodig hadden. Onder begeleiding van orgelmuziek van Bach, waar hij zoveel van hield, hebben we afscheid van hem genomen.

Noten

¹ Schreuder, *Argonauten aan de Waal*, Nijmegen 2003, 41.

² ‘Die deprivierte Mitte’, in: W. Weymen-Weyhe (Hrg.), *Die offene Kirche*. Düsseldorf 1974, 234-264.

³ *Social and Cultural Trends in the Netherlands. A Sociological Research Program, 1979 – 1994*. Nijmegen 1995.

⁴ Albert Felling, Jan Peters & Osmund Schreuder, *Dutch Religion. The Religious Consciousness of the Netherlands after the Cultural Revolution*. Nijmegen 1991, 113.

⁵ J. Braber & O.Schreuder, *Proeven van eigen cultuur. Vijf en zeventig jaar Katholieke Universiteit Nijmegen 1923-1998*, 2dln. Nijmegen 1998.